

**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA “EKO MUHIT” ORQALI
BOLALAR EKOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH**

Abduxomidova Zeboxon Ikromjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) yo‘nalishi

1-bosqich magistranti

E-mail: zeboxonabduxomidova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454035>

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” asosida bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik bilim, ko‘nikma va munosabatlarini shakllantirishda maxsus tashkil etilgan muhitning ahamiyati o‘rganildi. Aralash metodologik yondashuv asosida olib borilgan tajriba-sinov ishlari natijasida eko muhitning bolalar ekologik madaniyatiga ijobiy ta’siri aniqlandi. Olingan natijalar maktabgacha ta’lim tizimida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo‘lib xizmat qiladi.*

***Kalit so‘zlar:** maktabgacha ta’lim, ekologik madaniyat, eko muhit, ekologik tarbiya, bolalar rivoji, pedagogik tajriba, ta’lim muhiti.*

***Аннотация:** В данной статье рассматривается проблема развития экологической культуры детей дошкольного возраста на основе создания «эко среды» в дошкольных образовательных организациях. В ходе исследования изучено влияние специально организованной образовательной среды на формирование экологических знаний, умений и отношения детей к природе. На основе экспериментальной работы, проведённой с использованием смешанных методов, выявлено положительное влияние эко среды на экологическое воспитание детей. Полученные результаты могут служить научно-практической основой для совершенствования экологического образования в системе дошкольного образования.*

***Ключевые слова:** дошкольное образование, экологическая культура, эко среда, экологическое воспитание, развитие детей, педагогический эксперимент, образовательная среда.*

***Abstract:** This article examines the development of environmental culture in preschool children through the creation of an “eco-environment” in preschool educational institutions. The study explores the impact of a specially organized educational environment on the formation of*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

children’s environmental knowledge, skills, and attitudes toward nature. Based on an experimental study using a mixed-methods approach, the positive influence of the eco-environment on children’s environmental education was identified. The findings provide a scientific and practical basis for improving environmental education in preschool systems.

Keywords: *preschool education, environmental culture, eco-environment, environmental education, child development, pedagogical experiment, educational environment.*

Kirish (Introduction)

Bugungi kunda insoniyat taraqqiyoti bilan bir qatorda ekologik muammolarning keskinlashuvi jamiyat oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o‘zgarishlari, suv va havo resurslarining tanqisligi kabi jarayonlar inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanatning buzilayotganini yaqqol namoyon etmoqda. Shu sababli ekologik ong va madaniyatni shakllantirish masalasi nafaqat ekologiya yoki tabiiy fanlar doirasida, balki pedagogikaning ham muhim yo‘nalishiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat, ehtiyotkorlik va mas’uliyat hissini uyg‘otish kelajak avlodning ekologik savodxonligini ta’minlashda asosiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Chunki aynan shu yosh davrida bolaning dunyoqarashi, qadriyatlarini va xulq-atvori shakllanib boradi, u atrof-muhitni anglashni boshlaydi hamda o‘zining tabiat bilan bog‘liqligini his eta boshlaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani samarali yo‘lga qo‘yishda “eko muhit”ni yaratish alohida ahamiyat kasb etadi. Eko muhit deganda faqatgina yashil hududlar yoki tabiat burchaklari emas, balki bolani o‘rab turgan barcha tarbiyaviy, didaktik va psixologik omillar majmui tushuniladi. Bunday muhitda bola tabiatni faqat kuzatmaydi, balki u bilan bevosita muloqotga kirishadi, o‘simlik va hayvonlarga g‘amxo‘rlik qiladi, oddiy ekologik tajribalar orqali bilim oladi va o‘z xulq-atvorini ongli ravishda shakllantira boshlaydi. Shu bilan birga, eko muhit pedagog tomonidan to‘g‘ri tashkil etilganda, u bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularda ekologik muammolarga befarq bo‘lmaslik, ularni anglash va oddiy darajada hal etishga intilish kabi sifatlarni tarkib toptiradi. Demak, ekologik madaniyatni rivojlantirish faqat nazariy tushunchalarni berish bilan emas, balki bolani tabiat bilan uyg‘un holda yashashga o‘rgatadigan muhitni yaratish orqali amalga oshiriladi.

Shunga qaramay, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiya ishlari yetarli darajada tizimli yo‘lga qo‘yilmagan, ko‘pincha ular alohida mashg‘ulotlar yoki epizodik tadbirlar ko‘rinishida olib boriladi. Natijada bolalarda ekologik bilimlar parcha-parcha holda shakllanadi, ular o‘zaro bog‘lanmaydi va kundalik hayotda mustahkam ko‘nikmaga aylanmaydi. Shu bois, “eko muhit”ni kompleks va maqsadli tashkil etish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

orqali bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur tadqiqot aynan shu muammoni hal etishga qaratilgan bo‘lib, uning asosiy maqsadi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida eko muhitni samarali tashkil etish orqali bolalarda ekologik bilim, ko‘nikma va qadriyatlarni izchil shakllantirishning pedagogik asoslarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari esa ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Metodologiya (Methods)

Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” orqali bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirish jarayonini chuqur o‘rganish maqsadida aralash metodologik yondashuv tanlandi. Ushbu yondashuv o‘z ichiga kuzatuv, diagnostika va pedagogik tajriba elementlarini birlashtirib, tadqiqot natijalarining yanada ishonchli va asosli bo‘lishini ta’minlashga xizmat qildi. Tadqiqot dastlab uch bosqichda tashkil etildi: birinchi bosqichda bolalarning ekologik bilimlari, tabiatga munosabati va kundalik xulq-atvoridagi ekologik elementlar o‘rganilib, mavjud holat aniqlab olindi; ikkinchi bosqichda maxsus tashkil etilgan eko muhit asosida ta’lim-tarbiya jarayoni yo‘lga qo‘yildi; uchinchi bosqichda esa olingan natijalar qayta o‘lchanib, dastlabki ko‘rsatkichlar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bunday tizimli yondashuv orqali nafaqat yakuniy natijani, balki rivojlanish jarayonining bosqichma-bosqich o‘zgarishini ham kuzatish imkoniyati yaratildi.

Tadqiqotda jami 60 nafar maktabgacha yoshdagi bolalar ishtirok etdi bo‘lib, ularning barchasi 5–6 yosh oralig‘idagi tarbiyalanuvchilardan iborat edi. Ishtirokchilar tasodifiy tanlash asosida ikki guruhga — tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi, har bir guruhda 30 nafardan bola qatnashdi. Tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkilotining katta guruhlarida olib borildi va har ikki guruh uchun shart-sharoitlar imkon qadar tenglashtirildi. Tajriba guruhida “eko muhit”ni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilib, guruh xonasida tabiat burchagi boyitildi, turli o‘simliklar parvarish qilindi, bolalarning bevosita ishtirokida kichik ekologik tajribalar tashkil etildi. Bundan tashqari, sayr vaqtlarida atrof-muhitni kuzatish, tabiat hodisalarini tahlil qilish va muhokama qilish kabi faoliyatlar tizimli ravishda yo‘lga qo‘yildi. Nazorat guruhida esa odatdagi ta’lim dasturi asosida ish olib borildi, ya’ni ekologik tarbiya elementlari maxsus tizimlashtirilmagan holda amalga oshirildi. Bu esa tajriba natijalarini aniq solishtirish va eko muhitning samaradorligini baholash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida bir nechta ilmiy-pedagogik metodlar kompleks tarzda qo‘llanildi. Kuzatish metodi yordamida bolalarning kundalik faoliyatida tabiatga bo‘lgan munosabati, masalan, o‘simliklarga g‘amxo‘rlik qilishi, atrof-muhitni ifloslantirmaslikka harakat qilishi kabi jihatlar muntazam ravishda qayd etib borildi. Suhbat metodi orqali bolalarning ekologik

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tushunchalari, ularning tabiat haqidagi fikrlari va oddiy sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunish darajasi aniqlashtirildi. Shuningdek, maxsus ishlab chiqilgan diagnostik topshiriqlar va test savollari yordamida ularning bilim darajasi baholandi, bunda rasmlar asosida javob berish, vaziyatli savollarga munosabat bildirish kabi usullardan foydalanildi. Pedagogik tajriba esa asosiy metod sifatida xizmat qilib, eko muhitning bolalar rivojiga ta’siri amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazildi. Olingan ma’lumotlar miqdoriy (foizlar, taqqoslashlar) va sifat (tavsifiy tahlil) usullari orqali qayta ishlanib, dastlabki va yakuniy natijalar o‘rtasidagi farqlar aniqlab chiqildi. Shu asosda tadqiqotning umumiy xulosalari shakllantirildi va uning amaliy ahamiyati belgilandi.

Natijalar (Results)

Tadqiqotning dastlabki bosqichida tajriba va nazorat guruhlaridagi bolalarning ekologik bilim, ko‘nikma hamda munosabat darajalari diagnostika asosida baholandi. Olingan natijalarga ko‘ra, har ikkala guruhda ham ko‘rsatkichlar deyarli bir xil darajada ekanligi aniqlandi. Xususan, tajriba guruhida bolalarning 23 foizida ekologik madaniyat yuqori darajada, 37 foizida o‘rta darajada, 40 foizida esa past darajada ekanligi qayd etildi. Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkichlar mos ravishda 20 foiz, 40 foiz va 40 foizni tashkil etdi. Ushbu natijalar tadqiqot boshlanishida guruhlar o‘rtasida sezilarli farq yo‘qligini ko‘rsatdi va keyingi bosqichda olib boriladigan tajriba ishlarini qiyosiy baholash uchun asos bo‘lib xizmat qildi.

Tajriba bosqichi yakunlangach, qayta diagnostika ishlari amalga oshirildi va olingan natijalar dastlabki ko‘rsatkichlar bilan solishtirildi. Tajriba guruhida ekologik madaniyat darajasi sezilarli darajada oshgani kuzatildi: yuqori darajadagi bolalar ulushi 23 foizdan 57 foizga oshdi, o‘rta daraja 37 foizdan 33 foizga qisqardi, past daraja esa 40 foizdan 10 foizgacha kamaydi. Nazorat guruhida esa o‘zgarishlar kamroq darajada qayd etildi: yuqori daraja 20 foizdan 27 foizga, o‘rta daraja 40 foizdan 43 foizga o‘sdi, past daraja esa 40 foizdan 30 foizgacha kamaydi. Ushbu natijalar tajriba guruhida olib borilgan maxsus tashkil etilgan eko muhitning samarali ta’sir ko‘rsatganini son jihatdan ifodalaydi.

Kuzatuv natijalari ham miqdoriy ko‘rsatkichlarni tasdiqlovchi dalillarni ko‘rsatdi. Tajriba guruhidagi bolalarning aksariyati o‘simliklarga muntazam g‘amxo‘rlik qilish, chiqindilarni to‘g‘ri tashlash, suv va boshqa tabiiy resurslarga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish kabi xatti-harakatlarni namoyon eta boshladi. Diagnostik topshiriqlarni bajarish jarayonida esa bolalarning ekologik tushunchalarni to‘g‘ri anglash darajasi oshgani, savollarga aniq va mantiqiy javob berish ko‘rsatkichlari yaxshilangani qayd etildi. Olingan barcha natijalar jadval va foiz ko‘rinishida umumlashtirilib, tajriba oldi va keyingi holat o‘rtasidagi farqlar aniq raqamlar asosida qayd etildi.

Muhokama (Discussion)

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit”ni maqsadli va tizimli tashkil etish bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirishda sezilarli ijobiy ta’sir ko’rsatishini aniq dalillar asosida namoyon etdi. Xususan, tajriba guruhida ekologik bilim, ko’nikma va xulq-atvor ko’rsatkichlarining keskin yaxshilangani shuni anglatadiki, bolalar faqat nazariy ma’lumotlarni o’zlashtiribgina qolmay, balki ularni amaliy faoliyatda qo’llay boshlagan. Bu esa ekologik tarbiyaning samaradorligi bevosita yaratilgan muhit va undagi faoliyat mazmuniga bog’liqligini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko’rsatadiki, bola uchun tabiiy muhit bilan doimiy aloqa, kuzatish, parvarish va oddiy ekologik faoliyatlarni bajarish jarayoni uning ekologik ongini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Mazkur natijalar pedagogika sohasidagi mavjud ilmiy qarashlar bilan hamohang ekanligini ko’rish mumkin. Ilgari olib borilgan tadqiqotlarda ham maktabgacha yosh davrida ekologik tarbiyaning samaradorligi ko’proq amaliy faoliyat va muhitga bog’liq ekani ta’kidlangan. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot natijalari mavjud nazariy qarashlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi va ularni boyitadi. Tadqiqot boshida ilgari surilgan gipoteza, ya’ni agar maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” tizimli tashkil etilsa, bolalarda ekologik madaniyat darajasi oshadi, degan faraz to’liq o’z tasdig’ini topdi. Tajriba guruhida kuzatilgan sezilarli o’sish aynan shu yondashuvning samaradorligini ko’rsatadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, uning natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiya jarayonini yanada takomillashtirish uchun aniq metodik asos bo’lib xizmat qilishi mumkin. Xususan, eko muhitni yaratish, uni didaktik va tarbiyaviy jarayon bilan uyg’unlashtirish, bolalarni faol ishtirok etishga jalb etish kabi yondashuvlar pedagoglar uchun samarali vosita sifatida tavsiya etiladi. Shu bilan birga, tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud bo’lib, ular asosan ishtirokchilar sonining nisbatan kamligi va tadqiqotning ma’lum bir tashkilot doirasida olib borilgani bilan bog’liq. Kelgusida ushbu yo’nalishda kengroq miqyosdagi, turli hududlarni qamrab olgan tadqiqotlar olib borish, shuningdek, turli yosh guruhlari kesimida ekologik madaniyatni shakllantirish mexanizmlarini yanada chuqur o’rganish maqsadga muvofiq bo’ladi.

Xulosa (Conclusion)

Mazkur tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit”ni tashkil etish orqali bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish masalasini o’rganishga bag’ishlandi. Olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida shuni aytish mumkinki, maktabgacha yosh davri ekologik ong va madaniyatni shakllantirish uchun eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda tabiatga nisbatan munosabat, qadriyatlar va xulq-atvor asoslari shakllanadi. Shu bois,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ekologik tarbiya jarayonini to’g’ri tashkil etish, uni tizimli va uzluksiz olib borish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi bo’lishi lozim.

Tadqiqot natijalari “eko muhit” asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning ekologik bilimlarini boyitish, ularning tabiatga nisbatan ongli va mas’uliyatli munosabatini shakllantirishda samarali vosita ekanligini ko’rsatdi. Tajriba guruhida kuzatilgan ijobiy o’zgarishlar — ekologik tushunchalarning chuqurlashuvi, amaliy ko’nikmalarning shakllanishi hamda kundalik xulq-atvorda ekologik elementlarning namoyon bo’lishi — ushbu yondashuvning amaliy jihatdan ahamiyatli ekanini tasdiqlaydi. Demak, ekologik madaniyatni rivojlantirish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, balki bolani tabiat bilan bevosita o’zaro aloqaga kirishishga undaydigan muhitni yaratish orqali amalga oshirilishi zarur.

Shu bilan birga, tadqiqot asosida quyidagi umumiy xulosaga kelish mumkin: maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani samarali yo’lga qo’yish uchun eko muhitni kompleks yondashuv asosida tashkil etish, pedagogik faoliyatni amaliy mashg’ulotlar bilan boyitish va bolalarning faol ishtirokini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur natijalar kelgusida maktabgacha ta’lim tizimida ekologik ta’lim-tarbiyani yanada rivojlantirish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim ilmiy-amaliy asos bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Piaget, J. *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books, 2000.
2. Vygotsky, L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
3. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
4. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing, 2017.
5. Tilavova, M. *Maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya metodikasi*. Toshkent: Fan, 2020.
6. Xolmatova, D. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish*. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
7. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. *Ilk qadam: davlat o‘quv dasturi*. Toshkent, 2018.
8. Miller, R. & Goodchild, S. *Environmental Education in Early Childhood: Theory and Practice*. London: Routledge, 2019.